

Cossacks, 10 other social strata and 14 foreigners. Most of the funds for the maintenance of the Kyiv Commercial College were assigned by merchant society. Thus, in the 1899–1900, the abovementioned society allocated 58.5% of the necessary funds, while the fees that came from the students counted to 22.5% and profit of college gained from the securities was 16.7%. Furthermore, entrepreneurs founded a number of scholarships for low income students. One of the first entrepreneur among them was M. Tereschenko, who in April 1897 submitted to the scholarship fund for students from poor families 30 thousand karbovantsiv. Next year 12 scholarships was given at college in his name.

The rapid development of commercial education in the early twentieth century led to the fact that, in 1913 there were already 92 commercial institutions in Ukraine of different types out of 497 from the entire Russian Empire. The greatest number of relevant institutions were in Ukrainian cities with developed industry and trade. For example, there were 13 in Kyiv, 8 in Odessa, 7 in Kharkiv, 5 in Katerynoslav and 4 in Elizabethgrad. Commercial colleges and trade schools competed with each other for enrollment of students, offered an advanced training program, and became known as centers of commercial education in Ukraine.

Thus, there was improvement in providing qualified personnel specialized in commercial and banking in the Ukrainian lands that belonged to the Russian Empire with each post-reforms decade. Due to the participation of associations formed by commercial and industrial societies, merchant associations exchange committees and their individual representatives, there was a positively impact in solving the problem of commercial education and providing qualified personnel for own and public use.

Keywords: market relations, commercial education, entrepreneurial pragmatism, philanthropy, charitable activities.

Николаева Т. М., кандидат исторических наук, доцент, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана (Украина, Киев), n_t_m@ukr.net

Благотворительность предпринимателей подросийской Украины в развитии коммерческого образования (вторая половина XIX – начало XX ст.)

Отсутствие четко продуманной и организованной государственной подготовки специалистов среднего звена в отрасли коммерческого образования в пореформенной Российской империи, а в Украине особенно, достаточно негативно влияло на экономическое продвижение и дальнейшее развитие разных отраслей народного хозяйства. В новых условиях возникает целый пакет сложных вопросов: где найти сырье, каким требованиям должен отвечать изготовленный товар, чтобы удовлетворить потребителя, какое количество товара нужно произвести, кому, куда и при наступлении каких благоприятных условий товар должен быть доставлен и продан, как обеспечить постоянный сбыт и как завоевать рынок? Успех, главным образом зависил от надежности организации коммерческой стороны дела: от умения дешево закупить сырье, выгодно продать товар, то есть – от умения учитывать в своей деятельности конъюнктуру рынка и факторы, которые влияют на ее изменения. Приобрести такие знания можно лишь путем налаживания экономического и коммерческого образования.

Существующая сеть учебных заведений неспособна была удовлетворить потребности народного хозяйства в образованных специалистах, а государство не могло самостоятельно справиться с насущной проблемой, выделяя на коммерческое образование значительные средства. Небезразличная общественность развивала просветительскую инициативу в разных формах: от ходатайств перед правительством и организации новых заведений – к денежным пожертвованиям и другим видам благотворительности. Но наиболее остро, в сравнении с другими общественными группами, испытывала потребность в грамотных, мыслящих и дисциплинированных работниках предпринимательская прослойка, считая, что квалифицированный труд наиболее продуктивный.

Первым таким заведением, открытым в 1862 г. на средства одесского купечества и взносы коммерсантов из других городов Южной Украины, было – Одесское коммерческое училище (сначала 4-летним и предоставляло исключительно коммерческое образование). Кроме пожертвованных средств на содержание училища, одесское купечество выделяло дополнительные средства на стипендии его ученикам. Одесское училище оставалось единственным в Украине учебным заведением, где готовились приказчики, конторщики, бухгалтера и различные коммерческие агенты.

Одновременно, с каждым годом реформирования, все больше требовалось профессионально подготовленных коммерсантов. Так, к примеру, в Харькове в феврале в 1888 г. на заседании Купеческого общества было подчеркнуто то, что “наступило время обществу подумать об основании в г. Харькове коммерческого училища, хотя бы небольших размеров – четырехклассного, для детей купеческого сословия”.

К коммерческим училищам Украины, которые полностью содержались на средства предпринимателей, и в том числе включая оплату за учебу, было и Первое киевское. Решение о его строительстве местное Купеческое общество приняло 20 ноября в 1888 г. Полный курс учебы в училище продолжался семь лет.

Стремительное развитие коммерческого образования в начале XX ст. привело к тому, что, например, в 1913 г. в Украине коммерческих учебных заведений разных типов насчитывалось уже 92 (с 497 во всей Российской империи). Наибольшим количеством соответствующих заведений выделялись украинские города с развитой промышленностью и торговлей. Так, в Киеве их насчитывалось 13, в Одессе – 8, в Харькове – 7, в Екатеринославе – 5, в Елисаветграде – 4. Коммерческие училища и торговые школы конкурировали между собой за контингент учеников, предлагали передовые программы по их подготовке, став, таким образом, своеобразными центрами коммерческого образования в Украине.

Таким образом, обеспечение торговой и банковской системы квалифицированными кадрами на украинских землях, входящих в состав Российской империи, постепенно, с каждым пореформенным десятилетием улучшалось. Именно благодаря участию в этом процессе представительских объединений торгового-промышленной прослойки, купеческих обществ и биржевых комитетов, также их отдельных представителей, что положительно способствовало решению проблемы коммерческого образования и обеспечению квалифицированными специалистами, как для собственных, так и для общественных потребностей.

Ключевые слова: рыночные отношения, коммерческое образование, предпринимательский прагматизм, благотворительность, меценатство.

* * *

УДК 94(477)“1805/1863”:378.124.2

Жук В. В.,
асистент кафедры політології, соціології і права,
Національний університет харчових технологій
(Україна, Київ), sluggers73@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРСЬКО-ВІКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ УНІВЕРСИТЕТІВ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Метою статті було дослідити проблеми становлення та організації педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу університетів Наддніпрянської України в першій половині XIX ст. Наводяться статистичні дані щодо кількості науково-педагогічних кадрів Харківського та Київського університетів в перші десятиліття їх існування. Розглядається рівень їх професійної кваліфікації, а також роль іноземних учених у становленні університетської освіти на українських землях. Аналізується вплив університетських статутів 1804 та 1835 рр. на педагогічну діяльність професорів та викладачів. Встановлено, що загальний рівень навчально-методичної роботи науково-педагогічних працівників був невисоким, чимало з них взагалі не мали наукових ступенів, а деякі кафедри протягом багатьох років залишалися не заміщеними. На заваді якійсї педагогічній діяльності іноземних учених ставало те, що майже всі вони не володіли російською мовою. Перешкодою навчально-методичній роботі був і фактор протистояння між різними за етнічним складом професорськими угрупованнями, а також обмеження університетської автономії, посилення нагляду за викладацями та збереження політичної благонадійності професорів і викладачів, встановлені в Статуті 1835 року.

Ключові слова: науково-педагогічні кадри, професорсько-викладацький склад, Харківський університет, Київський університет, іноземні учні, педагогічна діяльність.

Становлення університетської освіти на території Наддніпрянської України в першій половині XIX ст. відбувалося в специфічних умовах російської імперської політики. Перші науково-педагогічні працівники Харківського та Київського університетів, відкритих відповідно в 1805 р. та 1834 р., мали досить строкатий етнічний склад та соціальний статус. В перші десятиліття існування університетів Наддніпрянської України серед їх професорсько-викладацького складу було чимало іноземців, запрошених Міністерством народної освіти піднімати рівень вітчизняної вищої освіти. В професійній кваліфікації науково-педагогічних кадрів університетів Наддніпрянської України дореформеної доби спостерігалось значне розшарування. Якщо більша частина іноземних учених відзначалася доволі високим професійним рівнем, то вітчизняні науково-педагогічні працівники явно поступалися в цьому відношенні своїм закордонним колегам.

Проблематика рівня та якості вищої освіти, притаманна університетам України першої половини XIX ст., є актуальною і для сучасної української держави. Деякі питання педагогічної діяльності професорсько-викладацьких кадрів університетів Наддніпрянської України розглядалися в монографіях і статтях сучасного періоду, присвячених проблемам української вищої освіти XIX ст. Зокрема можна відмітити опубліковані праці Н. Левицької [6] та О. Пилипчука [8]. Але питан-

ня вищої, і конкретно університетської освіти на українських землях висвітлювалося в них у широкому, узагальнюючому контексті. Проблеми ж педагогічної діяльності університетських науково-педагогічних працівників в першій половині XIX ст. в них розкрито лише частково, фрагментарно і поверхнево. Те ж саме стосується і праць дослідників історії вітчизняної вищої освіти радянської доби – Р. Еймонтової [16] та Н. Шип [14], а також сучасних російських учених-істориків Ф. Петрова [7] та В. Кінельова [5]. Таким чином, спеціальних досліджень, присвячених висвітленню означеної в статті тематики, проведено не було. Метою даної статті є дослідження проблеми організації педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу університетів Наддніпрянської України в першій половині XIX ст.

Згідно штатів Харківського університету, регламентованих Статутом 1804 р., цьому вищому навчальному закладу належало мати 28 професорів, 12 ад'юнктів і 3 лектора [10, стб. 12]. Але тогочасна система підготовки науково-педагогічних кадрів Російської імперії не могла задовольнити в повній мірі потреби відкритих на початку XIX ст. нових університетів країни у кваліфікованих учених. Отже, і у Харківському університеті чимало університетських посад не було заміщено з часу його відкриття. Про це наочно свідчить таблиця, наведена в монографії, присвяченій історії Харківського університету (таблиця 1) [1, с. 57–58]. Згідно неї, нестача професорсько-викладацьких кадрів у Харківському університеті протягом першого десятиліття його функціонування, порівняно з тією кількістю, що була передбачена штатом, коливалася від 51% у рік відкриття університету (1805 р.) до 28% у 1813 та 1814 рр.

Таблиця 1

Чисельність професорсько-викладацького складу Харківського університету у перше десятиліття його існування

Рік Посада	Професорів		Ад'юнктів		Лекторів		Усього	
	бу-ло	недо-ст.	бу-ло	не-дост.	бу-ло	не-дост.	бу-ло	не-дост.
1805	10	18	9	3	2	1	21	22
1806	11	17	9	3	2	1	22	21
1807	13	15	10	2	2	1	25	18
1808	14	14	11	1	1	2	26	17
1809	15	13	11	1	0	3	26	17
1810	13	15	11	1	0	3	24	19
1811	14	14	7	5	3	0	24	19
1812	18	10	7	5	3	0	28	15
1813	18	10	10	2	5	2 зай.	33	12
1814	17	11	11	1	4	1 зай.	32	12

У наступні двадцять років ситуація з заміщенням штатних посад Харківського університету дещо поліпшилася. За цей період найменше викладачів налічувалося у 1820 р. (24), а найбільше – у 1832 (34). У середньому в період з 1815 по 1834 рр. нестача викладачів в університеті від передбаченої за штатом кількості складала трохи більше 25% [1, с. 58].

Але й означене становище було б ще гіршим якби царський уряд не дозволив університетам викликати собі викладачів з-за кордону. У перше десятиліття існування (1805–1814 рр.) Харківського університету з 47 викладачів цього періоду іноземців нараховувалося 29 (61,7%), а вітчизняних учених – тільки 18 (38,3%). У рік відкриття університету (1805 р.) взагалі з 24 його

науково-педагогічних працівників 2/3 були іноземцями [13, с. 5]. Рада університету, звичайно, намагалася запрошувати з-за кордону найбільш гідних учених, тому освітній і науковий ценз іноземних професорів був вищим, ніж у їх вітчизняних колег. До того ж у Російській імперії до початку XIX ст. університетську освіту можна було отримати лише в одному Московському університеті, у той час як у кожній з найбільших країн Європи їх налічувалося десятки. Отож, майже всі іноземні викладачі мали університетську освіту. Серед них були випускники Марбурського, Єнського, Галльського, Лейпцігського, Геттінгенського, Берлінського та інших відомих університетів Європи. У той же час багато вітчизняних учених не мали університетської освіти. Це стосується навіть деяких з найвідоміших вітчизняних професорів Харківського університету того періоду. Так, професор математики Т. Ф. Осиповський закінчив Педагогічний інститут, історик Г. П. Успенський мав за плечима лише навчання в учительській гімназії, не мав університетської освіти і відомий філолог І. С. Рижський. До того ж далеко не всі з перших харківських професорів володіли науковим ступенем доктора. Одним з таких, наприклад, був відомий вітчизняний правознавець того періоду професор І. Ф. Тимківський. А ординарний професор філософії Ф. Ф. Чанов мало того, що взагалі не володів ніяким науковим ступенем, до того ж ще й не мав жодної наукової праці, але тим не менше був призначений на означену університетську посаду. Інші викладачі теж не всі були магістрами, як того вимагали положення університетського Статуту 1804 р. Взагалі, з 47 науково-педагогічних працівників Харківського університету у перше десятиліття його функціонування осіб з науковим ступенем налічувалося лише 22, тобто менше половини.

Іноземні учені, як правило, відгукувалися на пропозиції викладати в університетах Російської імперії, оскільки “їх приваблювали фінансові і політичні міркування”. Мало того, що майже всі іноземці у науковому і педагогічному відношенні стояли вище за вітчизняних учених, серед них було й декілька видатних науковців навіть за європейськими мірками. Є навіть дані, що засновник Харківського університету В. Н. Каразін запрошував викладати в університеті таких світил європейської науки, як видатний французький астроном, математик і фізик П. С. Лаплас та знаменитий німецький філософ Й. Г. Фіхте. Але, як відмічав О. І. Герцен у статті “Імператор Александр I и В. Н. Каразин”, цих учених, які погодилися на пропозиції, імперський уряд “знайшов не по кишені” для себе [2, с. 57]. Але й чимало тих, хто приїхав працювати в Харківському університеті, мали солідну наукову та педагогічну репутацію в Європі. Найвидатнішим з них був професор філософії І. С. Шад, який до приїзду у Харків викладав у Єнському університеті, куди був призначений за рекомендацією Й. Г. Фіхте, якому він подав широкий переказ його філософії. Також ученим з ім'ям був професор класичної філології та всесвітньої літератури Х. П. Роммель, професор Марбурського університету, послідовник Й. Й. Вінкельмана і Г. Гейне та прихильник естетичного вивчення класичного світу. Він “був чудовий професор, начитаний, розумний, широко освічений, з тією самовідданістю науці, яка характеризує істинного ученого” [1, с. 48–49]. Своім педагогічним талантом вирізнялися

й інші професори і викладачі університету. Професор російської словесності, перший ректор Харківського університету І. С. Рижський блискуче читав лекції, за що й користувався любов'ю та повагою серед студентів, а також чудово робив розбори студентських творів. Фактично він був найулюбленішим педагогом Харківського університету того часу. До того ж Рижський був чи не єдиним вітчизняним професором, який користувався авторитетом серед іноземних колег. За його друкованим курсом навчалось кілька поколінь студентів. Блискучими лекторськими здібностями володів правознавець І. Ф. Тимківський. Другий ректор Харківського університету, фізик О. І. Стойкович визначався виразністю й логічністю викладення різних теорій. Ще одним улюбленцем студентів був професор всесвітньої історії В. Ф. Цих. Особливою науковою ерудицією та витонченістю викладення матеріалу вирізнявся мовознавець І. Я. Кронеберг. Яскравими лекторами також були: професор математики Т. Ф. Осиповський, друковані курси якого мали таке ж значення, як і курси І. С. Рижського, історик Г. П. Успенський, правознавці Ф. Швейкарт, Г. М. Данилович і Г. С. Гордієнко, хімік Ф. І. Гізе, математик А. Ф. Павловський, філософ А. І. Дудрович, економіст і статистик Т. Ф. Степанов, медики М. І. Єлинський, Г. Ф. Брандейс, Х. А. Екеблад та Є. С. Гордієнко [1, с. 70–71].

Посередніми лекторськими здібностями володіли І. Д. Книгін, О. С. Венедиктов та ін. Існували, звичайно, й викладачі, які користувалися сумнівною педагогічною репутацією. Філолог Д. С. Борзенков мав самі поверхневі здібності зі свого предмету і ніколи не відносився до викладання добросовісно. Його лекції часто розбавлялися жартами й анекдотами, що веселило студентів, але не приносило їм ніякої користі. Теж мовознавець, Е. К. Маурер знав свій предмет, але був настільки недорікуватим, що його мову взагалі було важко зрозуміти. Увесь курс професора богослів'я протоієрея О. Г. Могилевського вміщувався в худому зошиті, якого ледве вистачало на 4 місяці першого півріччя. Слабкими лекторами також вважалися правознавець К. П. Паулович та математик М. М. Архангельський. Але "повним шутком гороховим" для студентів був філолог та лектор французької мови М. М. Паки де Совіньї, до якого вони відносились з повним презирством і зневагою. Деякі з викладачів безвідповідально ставилися до своїх професійних обов'язків. Так, ще один мовознавець П. О. Куницький пізніше всіх починав свої лекції і раніше всіх закінчував, а іноді просто припиняв їх посеред навчального року. До правознавця А. К. Бабичева студенти за звичаєм посилали делегацію, щоб розбудити його, тому що він завжди засинав після свого раннього обіду, а слухачі даремно очікували його появи. Але, навіть з'явившись в аудиторії, Бабичев часто замість читання лекційного курсу розповідав анекдоти. Фізик В. С. Комлишинський був так зайнятий адміністративною діяльністю, що в рік читав не більше 10–20 лекцій [1, с. 71–72].

Неоднозначною педагогічною репутацією користувався видатний український поет, письменник і перекладач П. П. Гулак–Артемівський, який в 1840–х роках займав посаду ректора Харківського університету. Згідно спогадів літературного критика, публіциста та педагога М. Ф. Де–Пуле, який навчався в ті роки в універси-

теті, Гулак–Артемівський був талановитим поетом та оратором, а також поліглотом, який відмінно володів латинською, французькою і польською мовами, але професором він був поганим. Свій курс російської історії Гулак–Артемівський читав за працями М. М. Карамзіна і М. Г. Устрялова, причому майже пів курсу начитував історіографію. На його лекціях, половину з яких він взагалі пропускав, студенти нічого не законспектовували з–за "безладності його фраз і нікчемності балаканини". Напускний пафос лектора спочатку смішив, потім набридав і насамкінець збуджував огиду у слухачів. З учнів Гулака–Артемівського не вийшло не тільки жодного професора, а навіть більш–менш пристойного викладача. За великим рахунком, Гулак–Артемівський був не ученим, а чиновником, який через науково–педагогічну діяльність намагався зробити кар'єру та здобути відзнаки і почесні [4, с. 83–84].

Також Де–Пуле називав "бездарним та жалюгідним" професора С. С. Лук'яновича, який займав кафедру римських старожитностей та мови [4, с. 92]. А от найякравішими і лекторами, і науковцями Харківського університету 1830–1840–х років Де–Пуле вважав професорів словесного факультету М. М. Луніна і А. Й. Валицького. Вони обидва закінчили професорський інститут і довершили свою освіту за кордоном, де й набули наукових ступенів. Професор всесвітньої історії Лунін був для Харківського університету тим самим, що й видатний учений–історик Т. М. Грановський для Московського університету. Одним з учнів Луніна був М. І. Костомаров, за зізнанням якого, саме Михайло Михайлович прищепив йому любов до історії [4, с. 88]. Валицький же був не тільки визначним лектором та ученим, але ще й користувався великою популярністю серед студентської молоді. Він не лише блискуче читав свою профільну спеціальність – грецькі мову, літературу і старожитності, але також добре знав ще й римську мову і літературу та більшість інших факультетських предметів. Він був чудовим природженим оратором, лекції якого нерідко "ставали імпровізаціями та буквально приголомшували слухачів" [4, с. 94].

Найсуперечливіші відгуки мав професор грецької і французької словесності Я. Я. Белен де Баллю. Одні сучасники вважали його сильним лектором, який відзначався красномовністю [1, с. 70], а інші називали найслабшим викладачем Харківського університету початку XIX ст. і підтверджували це тим фактом, що його лекції майже не відвідувалися студентами – інколи до нього в аудиторію приходили лише три слухачі з усього курсу [3, с. 119].

Потрібно також відмітити одну суттєву деталь, яка впливала на процес викладання. Хоча іноземні професори за ступенем своєї навчальної підготовки стояли вище за вітчизняних колег, але великим мінусом для них було те, що вони не володіли російською мовою. Лише деякі з них (переважно слов'яни) навчилися говорити російською. Також заважало іноземцям налагодити контакт зі студентами незнання місцевої дійсності та психології своїх слухачів. Ще один фактор, що стояв на перешкоді проведення ефективного навчально–педагогічного процесу в Харківському університеті на початку XIX ст., полягав у протистоянні між собою професорських угруповань. С початку існування університету викладачі розділилися на партії. Німецькі

професори, які стояли найвище всіх і в педагогічному, і в науковому відношенні, особливо затято ворогували з французами. Іноземці слов'янського походження теж трималися осторонь. І всі вони ставилися з упередженням до вітчизняних колег.

У справі університетського викладання, особливо деяких предметів практичного, прикладного характеру, велике значення відігравали навчально-допоміжні заклади. Їх стан залежав, насамперед, від матеріальних засобів, які виділялися для їхнього утримання. Усього, згідно штату Статуту 1804 р., Харківському університету Міністерством народної освіти виділялося щорічно 130 000 крб. ср. У тому числі на утримання навчально-допоміжних закладів виділялися наступні суми: на бібліотеку – 1 000 крб., на анатомічний театр – 800 крб., на ботанічний сад – 1 000 крб., на хімічну лабораторію – 1 000 крб., на обсерваторію – 500 крб., на фізичний кабінет – 500 крб., на кабінет природничої історії – 600 крб., на клінічний інститут зі студентською лікарнею – 5 000 крб. Типографія мала утримуватись з власних коштів університету [10, стб. 12]. Як видно, і число введених до штату навчально-допоміжних закладів, і призначені для їхнього утримання суми були доволі скромні (за виключенням клінічного інституту). В перші роки існування Харківського університету недостатнє державне фінансування не дуже відчувалося на функціонуванні його навчально-допоміжних закладів. До того ж на перших порах в університет надходило чимало пожертв з боку харківського дворянства. Але з часом, відчуваючи все більшу фінансову скруту, Харківський університет кілька разів збуджував клопотання про збільшення штатних асигнувань, які, втім, так і не були задоволені. Таким чином, величезна тіснота приміщень стала ніби сумною ознакою Харківського університету і, звичайно, вкрай негативно відображалась на якості й успішності викладання. Причому, потрібно врахувати, що кількість студентів щороку неухильно збільшувалась і виникала нагальна потреба розширювати приміщення навчально-допоміжних закладів. З-за браку коштів так і не здійснились проекти будівництва нових університетських навчально-допоміжних закладів – ветеринарного інституту, дослідного поля та ботанічної станції в Криму. Тим не менше, завдяки таким ученим-ентузіастам, як професори В. М. Черняєв, І. А. Криницький та ін. навчально-допоміжні заклади Харківського університету існували і розвивались, допомагаючи здобувати освіту багатьом поколінням харківських студентів [1, с. 73].

Статут 1804 р. надавав університетам широку автономію й самоуправління, що позитивно впливало, зокрема, і на якість навчально-педагогічного процесу. Але після того, як на зміну імператору Олександрю I до влади прийшов Микола I, в країні запанувала політична реакція. Цей процес, звичайно, негативно позначився й на функціонуванні імператорських університетів, що знайшло яскраве відображення в Статуті 1835 р. Згідно нього, університетська автономія була значно звужена, встановлювався нагляд за викладачами і студентами на предмет їх благонадійності, який здійснювався попечителем через інспектора університету. Попечитель міг власноручно звільняти зі служби тих науково-педагогічних працівників, які підозрювались у розповсюдженні серед студентства шкідливих ідей [11,

стб. 751]. Особа, яка займала посаду синдика, здійснювала нагляд за діяльністю Ради університету [11, стб. 747]. У межах університетського Правління створювався відділ університетської Поліції на чолі з езекутором, який стояв на варті дотримання благонадійності й порядку професорами і студентами [11, стб. 750]. Міністр народної освіти міг, навіть не узгоджуючись з Радою університету, на свій власний розсуд призначати на посади професорів і ад'юнктів [11, стб. 754].

Посилення нагляду та контролю за діяльністю університетів і придушення їх академічної свободи з боку царського уряду завдавало чималої шкоди навчально-педагогічному процесу. За свідченням сучасника, університетський Статут 1835 р. “цілковито віддавав університети під поліційну опіку попечителя, погляди якого підміняли закон”. Це підтверджує визначення функцій попечителя щодо нагляду за викладачами університету: “він мав звертати увагу на здібності, старанність і доброзвичайність професорів, ад'юнктів, вчителів і чиновників університету, виправляти несумлінних зауваженнями і приймати заходи для видалення неблагонадійних” [12, с. 213].

1834 року був відкритий другий університет на Наддніпрянщині – Київський університет св. Володимира, діяльність якого в перші роки регламентував Статут, виданий Міністерством народної освіти 1833 року. Він майже не відрізнявся від загальноуніверситетського Статуту 1835 року, який регламентував функціонування інших університетів Російської імперії. А 1842 року був виданий новий Статут університету св. Володимира, за яким цей вищий навчальний заклад функціонував аж до видання загальноуніверситетського Статуту 1863 року.

Характерні риси університетських статутів означеного періоду (обмеження автономії, посилення нагляду за викладанням та збереженням політичної благонадійності професорів, викладачів і студентів), безумовно, суттєво перешкоджали проведенню якісного навчально-педагогічного процесу. Підбір, комплектація і призначення перших викладачів і чиновників університету св. Володимира були покладені безпосередньо на тогочасного міністра народної освіти С. С. Уварова.

Проблема недокомплектації університетських кафедр, притаманна всім університетам Російської імперії, гостро постала й перед університетом св. Володимира. Особливо потерпав від неї юридичний факультет, який, згідно плану, мав бути значно чисельнішим від правознавчих факультетів інших університетів імперії. До того ж на викладачів, які готувались у Дерптському професорському інституті, Київський університет розраховувати не міг, оскільки вони готувались для інших університетів та ще й багато хто з них на той час довершував свою освіту за кордоном. Ці проблеми змусили замінити кафедри переважно колишніми викладачами Кременецько-Волинського ліцею, поєднувати викладання різних предметів однією особою і відкласти на деякий час організацію юридичного факультету. Серед першого складу професорів та викладачів університету св. Володимира було тільки три особи, які не належали до числа викладачів ліцею [15, с. 51].

Згідно Статуту 1833 р. штат Київського університету мав складатися з 2 професорів богослів'я, 15 ординарних професорів, 4 екстраординарних професорів, 6 ад'юнктів, 4 лекторів іноземних мов та 5 вчителів ми-

стецтв. Але, як видно з таблиці 2 [15, с. 105], у перші роки існування університет св. Володимира відчував гостру нестачу професорсько–викладацьких кадрів.

Таблиця 2

Чисельність професорсько–викладацького складу Київського університету у перші роки його існування

Рік Посада	Професорів		Ад'юнктів		Лекторів		Усього	
	було	недост.	було	недост.	Було	недост.	було	недост.
1834	11	10	3	3	3	1	17	14
1835	16	5	3	3	2	2	21	10
1836	16	5	6	0	2	2	24	7
1837	16	5	5	1	2	2	23	8
1838	17	4	6	0	3	1	26	5
1839	14	7	8	2 зай.	3	1	25	6

І хоча чисельність науково–педагогічного корпусу поступово зростала, все ж університетському керівництву доводилося деякі кафедри замінювати не професорами, а ад'юнктами. Щоправда, Київському університету дозволялося надавати звання ординарних і екстраординарних професорів особам, які не мали докторських і, навіть, магістерських ступенів. Цим дозволом скористалися майже усі кременецькі вчителі, з яких докторський ступінь мав лише один В. Г. Бессер [15, с. 106]. Крім того, частина викладачів навіть не мала університетської освіти – як правило, це були випускники Кременецько–Волинського ліцею. Отже, якісний склад професури Київського університету на початку його існування залишав бажати кращого. Втім, у наступні роки університет поповнювався вже більш кваліфікованими кадрами – випускниками Берлінського і Дерптського університетів, а також Головного педагогічного інституту, який функціонував при Санкт–Петербурзькому університеті. Але з часом лави викладачів стали поповнюватися і власними випускниками університету св. Володимира [15, с. 107].

За свідченням відомого правознавця О. В. Романовича–Славатинського, в перші десятиліття існування Київського університету серед професорсько–викладацького складу педагогічним талантом виділялися П. В. Павлов, С. Й. Богородський, В. Я. Шульгін та К. А. Мітюков. На його думку, професор російської історії Павлов був для Київського університету тим, ким “Т. М. Грановський для Москви або Д. І. Каченовський для Харкова – сіячем істини і добра”. Навряд чиєсь лекції так сприяли розумовому розвитку слухачів, як лекції Павлова. Щоправда, його курс був присвячений не стільки російській історії, скільки всесвітній історії [9, с. 619]. Богородський читав “такий обширний і суворо науковий курс” кримінального права, який, мабуть, не викладався в жодному іншому університеті тих часів, “вивчення його було дуже складним, зате у вищій мірі повчальним” [9, с. 617]. Що стосується професора всесвітньої історії Шульгіна, то це був “природжений професор, покликання якого – кафедра або трибуна”. На думку Романовича–Славатинського, таких лекцій, які читав Шульгін, за своє довге життя йому не доводилося чути ніде – ні в Берлінському, ні в Гейдельберзькому, ні в Паризькому університетах. Шульгін вмів “наживо зобразити епоху і її людей”. Аудиторії його були завжди переповнені, а лекції нерідко завершувалися

оплесками, які вважалися в ті реакційні часи ледь не державним злочином [9, с. 612]. Мітюков, який займав кафедру римського права, був “людиною глибокого, зосередженого розуму і рідкісних лекторських обдарувань” [9, с. 614].

Спірною була лекторська репутація професора О. І. Селіна, який читав історію російської літератури. Одні вважали, що він зловживав під час лекцій пишномовною риторикою, але Романович–Славатинський захоплювався його лекціями, знаходячи в них масу “живих нарисів літературних явищ” [9, с. 616]. Поганим лектором, на думку Романовича–Славатинського, був І. М. Вигура, який читав державне право. Цей ад'юнкт більше уваги приділяв службі юрисконсульту, а лекції нерідко складав буквально на ходу, під час самого читання [9, с. 615]. М. Д. Іванишев був улюбленцем студентів юридичного факультету, на якому він певний період займав посаду декана, але власне процес читання лекцій був для нього “нудним і неприємним” [9, с. 616–617]. С. С. Гогоцький, який читав курс педагогіки, був людиною великої ерудиції і рідкісної працьовитості, але “з його дерев'яного ума виходила якась мертва, знеособлена наука”, з–за чого він був предметом глузувань і серед студентів, і серед колег–викладачів [9, с. 620–621].

Отже, педагогічна діяльність професорсько–викладацького складу університетів Наддніпрянської України в перші десятиліття їх існування стикалася з широким колом проблем. Рівень професійної кваліфікації перших науково–педагогічних працівників вітчизняних вищих навчальних закладів у переважній більшості був невисоким. Деякі з них приходили викладати в університети навіть не маючи вищої освіти, як це було, наприклад, в перші роки існування Київського університету, де до професорсько–викладацького складу потрапила більша частина викладачів розформованого Кременецько–Волинського ліцею, на базі якого і був заснований університет св. Володимира. А в перше десятиліття функціонування Харківського університету більше половини його науково–педагогічних працівників не мали ні докторського, ні навіть магістерського ступеня.

Окремі вакансії на кафедрах протягом багатьох років взагалі залишалися не заміщеними. Нестача викладачів від передбаченої штатом у Харківському університеті в перші два десятиліття його існування коливалася в районі 25%. Тому імперський уряд вимушений був широко застосовувати практику залучення іноземних науково–педагогічних кадрів в перші часи існування університетів. Так, протягом першого десятиліття існування Харківського університету майже дві третини його професорів і викладачів були іноземцями. Перешкоджав якісному навчально–методичному процесу і той факт, що абсолютна більшість іноземних учених, які прибули викладати у вітчизняні університети, не володіла російською мовою. Також на заваді педагогічній діяльності стояв фактор протистояння між різними за етнічним складом професорськими угрупованнями. Але університетська освіта поступово розвивалася й удосконалювалася. Завдяки ученим–ентузіастам розбудовувались навчально–допоміжні заклади університетів: бібліотеки, кабінети, лабораторії, обсерваторії тощо.

Таким чином, рівень педагогічної діяльності професорсько-викладацьких кадрів університетів Наддніпрянської України зростає протягом всієї дореформеної доби XIX ст. Хоча, якщо університетський Статут 1804 року сприяв розвитку закладів вищої освіти, будучи досить ліберальним і прогресивним, а також надавши вищим навчальним закладам широку автономію і самоуправління, то Статут 1835 року, який прийшов йому на зміну, був за своєю суттю реакційним, обмежував автономію університетів, придушував академічну свободу їх науково-педагогічних працівників, гальмував розвиток навчально-методичної та наукової роботи, а також встановлював нагляд за викладачами і студентами на предмет благонадійності, віддаючи їх під поліційну опіку попечителів, інспекторів та екзакуторів.

Список використаних джерел

1. Багалеї Д. І. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Д. І. Багалеї, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. – Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1906. – 329 с.
2. Герцен А. И. Собрание сочинений / А. И. Герцен. – М.: Академия наук СССР, 1959. – Т. XVI. – 529 с.
3. Данилевский Г. П. Основьяненко. Материалы для истории украинской литературы / Г. П. Данилевский // Отечественные записки. – 1855. – № 12. – С. 97–144.
4. Де-Пуле М. П. Харьковский университет и Д. И. Каченовский / М. П. Де-Пуле // Вестник Европы. – 1874. – Кн. 1. Январь. – С. 75–115.
5. Кинелёв В. Г. Высшее образование в России: Очерк истории до 1917 года / В. Г. Кинелёв. – М.: НИИ ВО, 1995. – 352 с.
6. Левицька Н. М. Вища гуманітарна освіта Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.) / Н. М. Левицька. – К.: НУХТ, 2012. – 395 с.
7. Петров Ф. А. Формирование системы университетского образования в России: Становление системы университетского образования в первые десятилетия XIX века / Ф. А. Петров. – М.: Изд-во Московского университета, 2002. – 815 с.
8. Пилипчук О. Я. Історія науки та освіти в Україні (найдавніші часи – перша третина XX ст.): навч. посіб. з українознав. / О. Я. Пилипчук, О. Ф. Коновець, Л. П. Ярецько. – К.: ТОВ “Міжнар. фін. агенція”, 1998. – 80 с.
9. Романович-Славатинский О. В. Моя жизнь и академическая деятельность 1832–1884 гг. / О. В. Романович-Славатинский // Вестник Европы. – 1903. – Кн. 2. Февраль. – С. 606–650.
10. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1802–1825 гг.). Штаты и приложения. – СПб., 1864. – Т. 1. – 1644 стб.
11. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения (1825–1839 гг.). Царствование Николая I. – СПб., 1864. – Т. 2, Отд. 1. – 1224 стб.
12. Соловьёв И. М. Университетский вопрос во вторую половину XIX в. / И. М. Соловьёв // В кн.: Три века: Россия от смуты до нашего времени. (Историч. сб. под ред. В. В. Калаша). – М.: Типография т-ва И. Д. Сытина, 1913. – Т. 6. – С. 213–216.
13. Фойгт К. К. Историко-статистические записки об императорском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1859 года / К. К. Фойгт. – Харьков: Изд. Харьковского ун-та, 1859. – 173 с.
14. Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XIX в.). Историко-социологический очерк / Н. А. Шип. – К.: Институт истории Украины, 1991. – 172 с.
15. Шульгин В. Я. История университета Св. Владимира / В. Я. Шульгин. – СПб.: В типографии Рюмина, 1860. – 230 с.
16. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох: От России крепостной к России капиталистической / Р. Г. Эймонтова. – М.: Наука, 1985. – 350 с.
3. Danilevskiy G. P. Osnovianenko. Materialy dlya istorii ukrainskoy literatury / G. P. Danilevskiy // Otechestvennye zapiski. – 1855. – № 12. – С. 97–144.
4. De-Pule M. P. Kharkovskiy universitet i D. I. Kachenovskiy / M. P. De-Pule // Vestnik Evropy. – 1874. – Kn. 1. Yanvar. – S. 75–115.
5. Kinelev V. G. Vysshee obrazovanie v Rossii: Ocherk istorii do 1917 goda / V. G. Kinelev. – M.: NII VO, 1995. – 352 s.
6. Levytska N. M. Vystcha humanitarna osvita Naddnipryanskoyi Ukrayiny (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) / N. M. Levytska. – K.: HUHT, 2012. – 395 s.
7. Petrov F. A. Formirovanie sistemy universitetskogo obrazovaniya v Rossii: Stanovlenie sistemy universitetskogo obrazovaniya v pervye desyatiletia XIX veka / F. A. Petrov. – M.: Izd-vo Moskovskogo universiteta, 2002. – 815 s.
8. Pylypchuk O. Y. Istoriya nauky ta osvity v Ukrayini (naydavniishi chasy – persha tretyna XX st.): Navch. posib. z ukrayinoznav. / O. Y. Pylypchuk, O. F. Konovets, L. P. Yaresko. – K.: TOV “Mizhnar. fin. agentsia”, 1998. – 80 s.
9. Romanovich-Slavatinskii O. V. Moya zhizn i akademicheskaya deyatelnost 1832–1884 gg. / O. V. Romanovich-Slavatinskii // Vestnik Evropy. – 1903. – Kn. 2. Fevral. – S. 606–650.
10. Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya (1802–1825 gg.). Shtaty i prilozheniya. – SPb., 1864. – T. 1. – 1644 stb.
11. Sbornik postanovleniy po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniya (1825–1839 gg.). Tsarstvovanie Nilolaya I. – SPb., 1864. – T. 2, Otd. 1. – 1224 stb.
12. Soloviev I. M. Universitetskii vopros vo vtoruyu polovinu XIX v. / I. M. Soloviev // V kn.: Tri veka: Rossiya ot smuty do nashego vremeni. (Istorich. Sb. pod red. V. V. Kallasha). – M.: Tipografiya t-va I.D. Sytina, 1913. – T. 6. – S. 213–216.
13. Foygt K. K. Istoriko-statisticheskie zapiski ob imperatorskom Kharkovskom universitete i ego zavedeniyah ot osnovaniya universiteta do 1859 goda / K. Foygt. – Kharkov: Izd. Kharkovskogo un-ta, 1859. – 173 s.
14. Ship N. A. Intelligentsia na Ukraine (XIX v.). Istoriko-sotsiologicheskii ocherk / N. A. Ship. – K.: Institut istorii Ukrainy, 1991. – 172 s.
15. Shulgin V. Y. Istoriya universiteta Sv. Vladimira / V. Y. Shulgin. – SPb.: 1860. – s.
16. Eymontova R. G. Russkie universitety na grani dvuh epoh: Ot Rossiyi krepostnoy k Rossii kapitalisticheskoy / R. G. Eymontova. – M.: Nauka, 1985. – 350 s.

Zhooк V. V., *assistant of the Department of Political Science, Sociology and Law, National University of Food Technologies (Ukraine, Kiev), sluggers73@gmail.com*

Pedagogical activity of the teaching staff of Universities Naddnipryanska Ukraine in the first half of the nineteenth century

The purpose of the article was to research the problems of establishing and organizing professors and teaching staff's pedagogical activity of Universities in Naddnipryanska Ukraine during 1st half XIX. There were showed the statistic data as to quantity of teaching staff of Kharkiv and Kyiv Universities of 1st decades of their existing. The level of their professionalism is reviewed and also the role of foreign scientists for establishing the University's education on Ukrainian lands. The influence of University's statutes 1804 and 1835 on pedagogical activity of professor-teacher's staff is analyzed. There was proved that general educational and methodical level of scientific and teaching staff was poor, a lot of them didn't have academic degrees, and some departments were not filled for a years. The foreign scientists didn't speak Russian that was the obstacle to their quality pedagogical activity. Another obstacle was factor of the confrontation among various ethnical professors' groups and limitation of University autonomy, the enhancement of supervision for studying and maintaining the political loyalty of professors and teachers established in Statute of 1835.

Keywords: *scientific and teaching staff, professors and teaching staff, Kharkiv University, Kyiv University, foreign scientists, pedagogical activity.*

Жук В. В., *ассистент кафедры политологии, социологии и права, Национальный университет пищевых технологий (Украина, Киев), sluggers73@gmail.com*

Педагогическая деятельность профессорско-преподавательского состава университетов Поднепровской Украины в первой половине XIX века

Целью статьи было исследовать проблемы становления и организации педагогической деятельности профессорско-преподавательского состава университетов Поднепровской Украины в первой половине XIX в. Приводятся статистические данные по количеству научно-педагогических кадров Харьковско-го и Киевского университетов в первые десятилетия их существования. Рассматривается уровень их профессиональной квалификации, а также роль инос-

References

1. Bagaley D. I. Kratkii ocherk istorii Kharkovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushestvovaniya (1805–1905) / D. I. Bagaley, N. F. Sumtsov, V. P. Buzeskul. – Kharkov: Tipografiya Adolfa Darre, 1906. – 329 s.
2. Gertsen A. I. Sobraniye sochineniy / A. I. Gertsen. – M.: Akademiya nauk SSSR, 1959. – Т. XVI. – 529 s.

транних учених в становленні університетського образования на українських землях. Аналізується вплив університетських уставів 1804 і 1835 на педагогічну діяльність професорів і преподавателів. Установлено, що обійшов рівень учебно-методической роботи науко-педагогічних работников был невысоким, многие из них вообще не имели научных степеней, а некоторые кафедры на протяжении многих лет оставались незаполненными. На пути качественной педагогической деятельности иностранных ученых становилось то, что почти все они не владели русским языком. Препятствием учебно-методической работе был и фактор противостояния между различными по этническому составу профессорскими группировками, а также ограничения університетской автономии, усиление надзора за преподаванием и сохранением политической благонадежности профессорів и преподавателів, установленные в Уставе 1835 года.

Ключевые слова: научно-педагогические кадры, профессорско-преподавательский состав, Харьковский университет, Киевский университет, иностранные учёные, педагогическая деятельность.

* * *

УДК 378.4:005.962.131(477–25)КПІ“1898/1917”

Степанова М.,
аспірантка кафедри Історії України,
Національний технічний університет “КПІ”
(Україна, Київ), m.stepanova88@ukr.net

ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ “КПІ” В ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД (1898–1917 РР.): ВНЕСОК ТА ДОСЯГНЕННЯ

На основі архівних документів першої половини ХХ ст. досліджено історію Національного технічного університету України “КПІ” в дореволюційний період діяльності. Автор в цій статті перед собою ставить за мету окреслити коло викладачів основних кафедр, факультетів, які брали участь у розвитку новітніх галузей дослідження протягом 1898–1917 рр., дати оцінку їхньому внеску в загальний науковий доробок університету відповідного періоду. Відзначаємо, що в університеті в 1898–1917 рр. працював колектив висококваліфікованих викладачів – педагогів, які забезпечували навчальний процес на належному науковому та навчально-методичному рівнях, розвивали технічні спеціальності та впроваджували до реалізації новітні розробки невідомих на той час галузей науки. Серед них визначні фахівці у галузі теоретичної механіки О. П. Котельников і О. М. Динник, математики В. П. Єрмаков і Б. Я. Букреев, один з основоположників теорії різання металів К. О. Зворикін, геолог–мінералог О. В. Нечасев, відомий вчений, металург В. П. Іжевський, теплотехнік О. О. Радіг, видатний фахівець мостобудування С. О. Патон, обдаровані хіміки М. І. Коновалов і Л. В. Писаржевський, академік архітектури О. В. Кобелев, художник М. К. Пимоненко. Пляєю видатних науковців, що працювали на благо розвитку технічних спеціальностей в Україні, дає змогу визнати про важливу особливу роль діяльності КПІ у дореволюційний період.

Ключові слова: університет, кафедра, професор, викладач, відділення, директор, вища школа, педагогічні кадри, лекції.

Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут” – один з найстаріших вищих навчальних закладів в Україні – залишається одним з її провідних наукових та культурних осередків. Тому важливим є вивчення його дореволюційної історії, його традицій, професорсько-викладацького складу, дослідження внеску видатних викладачів на початковому етапі розвитку університету. Особливо цінним є простежити формування основних напрямів вищої технічної освіти в Україні завдяки діяльності видатних особистостей “КПІ”.

Після 1917 року змінюється процес підготовки висококваліфікованих інженерних кадрів, діяльності провідних наукових шкіл і напрямів, що сприяють подальшій розбудові економіки, науки і техніки. Але потрібно дослідити та зрозуміти, як саме починався процес зародження технічних кадрів в нашій країні.

Історію Національного технічного університету України в дореволюційний період можна простежити завдяки численним публікаціям архівних матеріалів [1; 3], зокрема підсумки діяльності професорсько-викладацького складу знаходимо в матеріалах періодичних видань [2]. Серед джерел, що висвітлюють цю те-

матику, потрібно зазначити про звіти редакційної комісії вищого навчального закладу, постанови Спеціального комітету КПІ, автобіографії викладачів інституту, починаючи від першого директора Л. В. Кирпичова, документація відділу кадрів університету, що відтворюється у матеріалах Державного архіву Київської області та архіву м. Києва, збірники документів та матеріалів, що видавалися вже у повоєнний період 1950–х рр. Але навіть такий масив документів не зміг охопити усієї повноти діяльності факультетів створеного КПІ, життєдіяльність певних кафедр та факультетів у цих документах не згадується чи то через брак, відсутність інформації, чи то через певну заідеологізованість відділів, що відповідали за персональні дані. Потрібно також зазначити, що архівні матеріали не можуть розкрити всієї повноти інформації історії дореволюційного КПІ, оскільки якість архівного матеріалу в багатьох випадках підібрана вузько, одноманітно, без розподілу на галузі, напрями, спрямування.

На даний момент не створено повноцінної розробки, дослідження внеску видатних діячів, педагогічних кадрів в історії Національного технічного університету України “КПІ” за дореволюційний період, тому автор в цій статті перед собою ставить за мету окреслити коло викладачів основних кафедр, факультетів, які брали участь у розвитку новітніх галузей дослідження протягом 1898–1917 рр., дати оцінку їхньому внеску в загальний науковий доробок університету відповідного періоду.

Аби більш повно охарактеризувати умови, в яких комплектувався професорсько-викладацький склад “КПІ”, зазначимо, що його педагогічний колектив на той період вперше в країні започаткував конкурсний порядок призначення професорів кафедр виключно з осіб, які мають учений ступінь. Це був найдоцільніший метод комплектування кафедр висококваліфікованими фахівцями [3, с. 469]. Адже ще в рекомендаціях про створення “КПІ” зазначалося, що тодішня університетська система навчання не забезпечувала потреб підготовки кадрів і потрібно розробити чіткі правила щодо розширення та поліпшення викладацького складу кафедр, факультетів, що мало б в майбутньому поліпшити освітній процес. Відбувався поділ професорів на ординарні й екстраординарні. Перші мали ступінь доктора (оплата 3 тис. руб. на рік), другі – ступінь магістра (оплата 2 тис. руб. на рік). Для викладання окремих предметів (за браком професури) викладачів відбирали за конкурсом з осіб, які одержали звання ад’юнкта інституту.

Претендент мав закінчити університет чи вищий технічний навчальний заклад і витримати конкурс на відповідному відділенні, тобто прочитати пробну лекцію, представити й публічно захистити наукову працю з обраного фаху. Тим, хто виконував ці вимоги, присвоювалося звання ад’юнкта інституту і надавалося право замішувати вакантну посаду по кафедрі за відповідним фахом. Для викладання деяких предметів запрошували також викладачів, лаборантів, керівників практичних занять і вправ, які мали вищу освіту.

Згідно з положенням про “КПІ” (1898), для забезпечення викладання всіх предметів в інституті було створено 35 кафедр: математики – дві, теоретичної механіки – одна, прикладної механіки – чотири, механічної тех-